

Az emberi tényező és a dob gép

„SPIONS IS A PROGRAM OF EXTRAVAGANT ESPIONAGE, SHAMELESSLY EXPLOITING THE APPEAL OF ROCK’N’ROLL FOR A MASTER PLAN OF IDEOLOGICAL INSINUATION.”

SPIONS: *THE COMMUNIST MANIFESTO*¹ (1979)

„Opinions are like acnes on the mind’s face: a hereditary problem of the second skin. The most we can do is to virulently express them, letting the pus out. It’ll leave its scars but the excretion will make you feel relieved.”

DJ Helmut Spiel!: *Letter to=from Bardo*² (2001)

Kitalálni egy valóban aktuális projektet lehet óriási horderejű, okos vagy akár bölcs eszmefuttatásokat elindító szellemi esemény, de rock együttes alapítására vonatkozó elképzelés csak akkor dörren önmagához méltót, ha megvalósul. Az 1977. április 21-én a *Rock & Roll High School* kódnevű edukációs sorozatunk utolsó, a Ganz-MÁVAG Művházban megrendezett *Nektár sztrichninből*. *Rock utópiák a hetvenes években* című előadásán bemutatott egyszámos³ koncert után alakulni kezdett a SPIONS. Az első felállás története a koncepció megteremtői szándékaival szöges ellentétben tipikusan magyar eposszá rohadott. A hely lélekrontó varázsát nehezen, csak valódi csodák segítségével védheti ki az, aki ebbe a gravitáció túltengéses talajba gyökerezett kollaborátorokra számítva építkezik.

- 1 „A SPIONS az extravagáns kémkedés programja, amely szégyentelenül kihasználja a rock’n’roll vonzerejét az ideológiai beszivárgás alapterve érdekében.” SPIONS: *A Kommunista Kiáltvány* (1979) – *THE LOST MANIFESTOS* kiáltvány-trilógiából (NL nyersfordítása – *The Secret Archives of The Ministry of Reproduction*: <http://spions.webs.com/library.htm>)
- 2 „A vélemények pattanások a tudat arcán: a második bőr örökletes problémája. A legtöbb, amit tehetünk annyi, hogy hevesen kifejezzük őket, kiengedve ezzel a gennyet. A hegek megmaradnak, de a váladék eltávolítása megkönnyebbülést eredményezi.” (NL nyersfordítása – *The Secret Archives of The Ministry of Reproduction*: <http://spions.webs.com/library.htm>)
- 3 Lou Reed: *Walk On The Wild Side* (a *Transformer* albumból, RCA Records, 1972)

NAJMÁNYI LÁSZLÓ
CR 68 (Emlékműterv verziók), 2011

Csodák ebben a tekintetben nem jöttek segítségünkre, csak Nüx leánya, Erisz, a viszály istennője érezte velünk folyamatosan a hatalmát. A budapesti Zeneakadémia hallgatóiból álló kísérőzenekart megszervező ifj. Kurtág Györgyhöz az 1977. április 21-i koncert után csatlakozott az ugyancsak klasszikus zenei képzettségű gitárművész, Hegedűs Péter. Azon túl, hogy az ígéretes gitárvirtuóz⁴ Jimi Hendrix szólóit elemelve vizsgázott az Akadémián, szinte semmit sem tudott a rock zenéről, annak lényegéről, történetéről, evolúciós szerepéről, kultúrájáról. A punkról nem is hallott addig, és célfeladatokra programozott zeneművészeti specialistaként a kortárs élő művészetet, az aktuális szellemi irányzatokat sem ismerte. Anton Ello (a frontember akkor már ezt a kódnevet használta) és az én felvételeimet hallgatva kezdett megbarátkozni az irányzattal, amelyhez hirtelen fellobbanásában csatlakozott. Meglepte, hogy két alapakkorból is lehet releváns zenét csinálni. Született zenész lévén az már nem tudott tudatosulni benne, hogy a rock esszenciája nem a zenei komplexitás, hanem a hangzás és az attitűd – a sorsot megpofozni nem félő bárki által megteremthető, valóban élő show maga. A rock a humor, lázadás és szabadságvágy, a világot azonnal meghódítani akaró bipoláris szexualitás egyszerre apollói és dionüszoszi, a test és a lélek tökéletes harmóniájából fakadó, megvilágosító erejű kitörése. Ez az ősi erő a SPIONS esetében egészséges, jól megalapozott bosszúvágygal modulálódott.⁵ A rock spirituális fegyver. Nem intellektuális érveléssel, szofisztikált eszmefuttatásokkal, nem is a lélek felszínének gyengéd simogatásával, hanem a léttörpítő ellenfelet a testből, annak alapösztonéit felébrésztve történő kipurgálásával működik. Mant-raszerű egyszerűség, szonettszerű, szigorú szerkezet a jellemzői. Szép számmal születtek ugyan klasszikus zenei igényű, hosszú, komplex művek ebben az elátkozott műfajban is, de véleményem szerint ezek csupán beteges, barokkos túlbujánzásai, haldoklásra született torz mutációi egy nem megfelelően használt energiahordozó eszköznek.

A szólógitáros/zeneszerző projektünk célját az első pillanattól félreértette. Beethoveni ambíciók által vezérelve azt hitte, hogy kísérletező

4 “Their lead guitarist (formerly known as ‘Pierre Violence’) was the best of the land.” („A korábban ‘Pierre Violence’ néven ismert szólógitárosuk a legjobb volt az országban.” – Helmut Spiel: *The Nutshell (SPIONS MANIFESTOS & ESSAYS)*, 2010, <http://spions.webs.com/library.htm>)

5 A bosszúvágy mint fő, működésünknek értelmet adó motiváció olyan fontos mindmáig a SPIONS most DJ Helmut Spiel! kódneven, a kanadai Montrealban kémkedő lelke számára, hogy kérésére tettem fel a régi, Párizsban, 1979-ben kiadott *THE PARTY* lemezen, a *Nevada Propaganda* című opust nyitó recitativóban először nyilvánosan elhangzott „REVENGE EVERYTHING THEY’VE DONE” („Bosszulj meg mindent, amit tettek”) jelmondatot a SPIONS több mint három évtizeddel később, 2010-ben létesített internetes portáljának nyitó oldalára. (<http://spions.webs.com/>)

muzsikálásról lesz szó,⁶ noha a SPIONS, ahogy azt az Anton Ello által, elsősorban az ő tájékoztatására írt manifesztumokból, programszövegekből tisztán kiolvasható volt, a zenét pusztán a sürgős, sürgető közlést hordozó eszköznek tekintette. E szakrális, aktualitásukat mindmáig megőrző szövegek frenetikus humora sem érintette meg, és nemcsak a referenciák ismeretének hiánya miatt. „Engem, mint kortárs zeneszerzőt elsősorban a – ahogyan én akkoriban neveztem – punk-kromatika érdekelt... A punkban nem szükségszerű, hogy tonálisak legyenek az akkordváltások...”,⁷ nyilatkozta több mint három évtizeddel később. A rock kultúrájának mélységeit, komplexitását, összefüggés-, és referenciarendszerét nem ismerte ugyan, de annyit biztosan tudott, hogy a rock sztárok privilégiumokat élveznek, amelyekről azt hitte, automatikusan járnak neki azzal, hogy csatlakozott a bandához. Például mások gondoskodnak a technikai feltételekről, a menedzser szerez neki gitárt, ha az övét eladja és így tovább. Teljes jogú rock&roll kémme avatva azonnal olyan húzásokat engedett meg magának, amelyeket az iskolában a szolfézstanár egyetlen pillantással le tudott állítani. Nem kifelé, a potenciális közönség irányába vetítette a rock sztár imázsát, ami természetes, logikus, hasznos magatartást jelentett volna, hanem az alakuló együttesen belül követelt hatalmat, kiváltságokat.

Kihasználva, hogy az Anton Ello kódnevű kém nem rendelkezett hagyományos értelemben vett zenei képzettséggel, és ezért – szerintem feleslegesen szorongva – úgy érezte, hogy szüksége van egy képzett zenészre, a zeneszerző/szólógitáros néha nyíltan, általában titokban a teljhatalomért harcolt, attól a pillanattól kezdve, hogy SPIONS lett. Tökéletesen illett rá az Anton Ello által neki adományozott 'Pierre Violence' kódnev. Nagyon zavarta a vetélytársnak vélt, őt a csapatba hívó, ugyancsak képzett zenész, ifj. Kurtág György jelenléte, ezért rövid idő alatt kiszorította az együttesből. Helyére az addig csak trombitán játszó fotóművész, Zátonyi „Nyuszi” Tibor került, aki a próbák során tanult meg gitározni. Mivel Pierre Violence a frontemberrel nem mert nyíltan konfrontálódni – őt „csak” a zenekarból való kiszállásának fenyegetésével zsarolta rendszeresen –, Nyuszi lett folyamatos vegzatúrájának türelmesen szenvedő alanya.

Rockzenekart alapítani erősítő, mikrofonok nélkül merész, a hülyeséggel határos vállalkozás. A SPIONS első formációjának sohasem volt két gitárnál többje az első felállást lezáró, utolsó időkben, gyakran még annyi sem. PAPP TAMÁS

6 „A zenészek azok, akik gondolatok híján énekelnek.” Friedrich Nietzsche

7 Legát Tibor: „Nem mi kaptuk a pofonokat”. Peter Ogi zeneszerző a Spionsról (Magyar Narancs, XXII. évf. 2010. január 7.)

NAJMÁNYI LÁSZLÓ
Könyvborító terv, 2010

(1948–1986) közvetítésével sikerült erősítéssel rendelkező próbahelyiséget találnunk az OLESCHER TAMÁS vezette, az Ikarus gyár által működtetett budaörsi Jókai Művelődési Központban. Amikor időm engedte,⁸ rozoga Zsigulimmal fuvaroztam a tagokat Budaörsre. Útközben a Sex Pistols, Ultravox, Clash, X-Ray Spex, Velvet Underground, T-Rex, Iggy Pop, David Bowie, Kraftwerk és a Roxy Music felvételeit hallgattuk. Kocsim pszichoterápiai eszközként is funkcionált: egy-egy hisztérikus kiborulása után autózni vittem a szólógitárost, hogy zenével, beszélgetéssel leszedáljam, rávegyem, hogy ne hagyja ott a projektet. Utáltam a SPIONS udvari terapeutájának szerepét, már az is halálosan fárasztott, hogy a frontember egyre inkább állandósuló depresszióját, okkal növekvő paranoiáját is többnyire nekem kellett kezelnem.

Súlyos felelőtlenség rockzenekart dobos és basszusgitáros nélkül beindítani. A SPIONS esetében sajnos ez történt. Utólag már értem, hogy az Anton Ello kódnevű kém nagyon realisztikusan megelégedett a gesztusértékek létrehozásával. Már akkor az emigráción gondolkodva, Magyarországot csak gyakorlóterepnek tekintette. Én az együttes formálódása idején egy valódi, ütős zenei különítmény összehozásának feltétlen szükségességében hittem. Folyamatosan kérleltem a frontembert, hogy ritmusszekció nélkül ne lépjen a zenekar a nyilvánosság elé, hiszen nem polbeat formáció vagy folk-trió életre hívása volt a közös célunk. „NO DRUMS NO BASS = NO PUNK!”, ezt az örök igazságot nemcsak beszélgetéseink során ismételtetem újra és újra, hanem szabadságot és testi épségemet kockáztatva egy holdtalan éjszakán méteres betűkkel, vörös krétával fel is írtam a frontember Dohány utcai lakásával szemközti ház falára, hogy azonnal lássa, amikor ébredés után kinéz az ablakon. A történelmi fontosságú graffiti egy részét másnap éjjel valaki – nyilván valamelyik radi-

8 Az 1977-78-as időszak volt megélhető látványtervezői pályafutásom legfoglalkoztatottabb periódusa. Kocsim fenntartási költségeinek fedezése érdekében általában öt-hat vidéki és budapesti színházban dolgoztam egyszerre. Soha nem volt időm uniformisomból kiszellőztetni a mélyen beleivódott sajszagot.

kális hippi – nagy fáradtsággal letörölte. „NO PUNK!”, csak ennyi maradt mantrából, aztán a következő éjszaka ez is eltűnt.

Nagyon kevés nyugati értelemben is jó dobos volt történetünk indulása idején az országban. A legtöbb, ha nem is tudatosan, a léha revü- és operett-hagyományokat vitte tovább. Az általam ismert valamennyi, viszonylag elfogadható stílusban és erővel játszó dobos már létező, helyi viszonylatban sikeres bandákban dobolt. Hasonló volt a helyzet a basszusgitárosokkal is. Ugyanakkor biztos voltam benne, hogy kellő elszántsággal, kitartással sikerülhetne megfelelő ritmusszekciót találni. Ez az elszántság és kitartás azonban hiányzott a SPIONS két társuralkodójából. A szólógitarost elsősorban a „punk-kromatika” és az atonalitás akkor már ősi területére való óvatos kirándulás érdekelte, amely két gitárral, sőt, akár eggyel vagy füttyezővel is megvalósítható. A frontember pedig saját lényének elefántcsonttoronyban okoskodó értelmiségiből rocskztárrá való transzformációjával volt elfoglalva, és nem mellesleg joggal gondolta úgy, hogy a zenekar hangzásának kialakításáért a magasan képzett zenei munkatárs a felelős.

Több dobost is kipróbáltunk, de egyik sem bizonyult megfelelőnek, illetve ők nem tudtak viszonyulni a SPIONS zenéjéhez, Anton Ello szövegeihez. Mint annyiszor, most is Papp Tamás sietett segítségünkre. Kölcsönvette számunkra a Ganz-MÁVAG Művházban rendszeresen próbáló Bergendy zenekar *Roland CR-68 CompuRhythm* dobgépét. Az akkor csúcstechnikának számító, barna fadobozba épített masinát 1976-ban dobták piacra, ugyanabban az időben, amikor a Gresham kávéházban játszó zenész dobgépiének bővületében, az akkor még a Molnár Gergely kódnevet használó kém közölte velem rock zenekar alapítási tervét.

***

Az 1960-as évek óta foglalkoztatott az elektronikus hangzás. Tudtam, hogy ez a kor hangja, a jövő zenéje. Számomra Jimi Hendrix elektronikus effektekkel feldúsított gitárjátéka jelentette az akusztikai mennyországot. Először magnetofonok segítségével állítottam össze különféle módokon manipulált zajokból háttérzenéket színházi előadásainkhoz, majd Gulyás István elektromérnökkel kollaborálva változatos lehetőségeket nyújtó elektronikus hangtechnikai berendezéseket építettem. Szovjet gyártmányú elektronikus játékgongora átalakításával, a SPIONS próbái elkezdődésének idején, 1977 őszén fogtunk hozzá egy szintetizátor építéséhez. A szintetizátorba épített dob gép – voltképpen elektronikus metronóm – csak kattogni tudott, a kattogás tempóját forgatógombbal lehetett kontrollálni.

Nem sokkal megjelenése után, 1974 decemberében a szenvedélyes, kifinomult ízlésű lemezgyűjtő RÉSZ ISTVÁN festőművész barátom megszerezte a német Kraftwerk együttes *Autobahn*⁹ című, negyedik stúdió-lemezét, amely az általam addig favorizált Pink Floyd pszichedelit és a klasszikus német zenei tradíciókat finom humorral minimalizálva nyitott szellemi utat a 21. század felé. Egy évvel később megérkezett a *Radio-Aktivität*¹⁰ (*Radio-Aktivität*), majd sorra a többi korszakindító Kraftwerk lemez: 1977-ben a *Trans-Europe Express*¹¹ (*Trans-Europa Express*), 1978-ban a *The Man-Machine*¹² (*Die Mensch Maschine*). Kezdetleges eszközeimmel szerettem volna a düsseldorfi alkotócsoport által megteremtett elektronikus hangzást a punk elemi erejű tombolásával egyesíteni. Az általam elképzelt vad, ugyanakkor fegyelmezett, *industrial hardcore*¹³ nevű stílus csak két évtizeddel később, a huszadik század utolsó évtizedében született meg, elsősorban az Einstürzende Neubauten, a Psychic TV, Nine Inch Nails és Marilyn Manson munkáinak köszönhetően.

A Kraftwerk akkor technikai csodáknak számító *Minimoog*, *ARP Odyssey*, *EMS Synthi AKS* és más szintetizátorokat, valamint saját készítésű elektronikus berendezéseket, dobgépeket használt felvételein. Az elektronikus zene egyre táguló birodalmában végzett későbbi kutatásaim¹⁴ során megtudtam, hogy az első elektronikus dob gépet, a *Rhythmicont* (*Polyrhythmophone*) Henry Cowell amerikai zeneszerző, zenetudós felkérésére a mai szintetizátorok őstét, a világ első térvezérlésű elektronikus hangszerét, a *theremint* tíz évvel korábban feltaláló Leon Theremin (Lev Szergejevics Tyermen) fejlesztette ki 1930-ban, New Yorkban. Andrey Smirnov, Lidia Kavina és Elisabeth Schimana, az oroszországi Theremin Center munkatársainak jóvoltából 1995-ben magam is kipróbálhattam ezt a maga idejében forradalmian új hangszer a moszkvai Állami Konzervatórium Hangfelvét-

9 KLING KLANG MUSIK GMBH, 1974. november

10 KLING KLANG MUSIK GMBH, 1975. október

11 KLING KLANG MUSIK GMBH, 1977. március

12 KLING KLANG MUSIK GMBH, 1978. május

13 Ebben a stílusban komponáltam meg a SPIONS *THE COSMIC BARGAIN* című rock-operettje számainak egy részét. Interpretációm eklatáns példája a nemrég befejezett *Antichrist Overture o- Song No. 1/Bravery In Thunderbolt* című video-demo okkult rituálék hangjaival és katonaindulókkal, természeti zajokkal kombinált zenéje: http://artportal.hu/video/vj_nomore_the_cosmic_bargain_overture_song_no1

14 L. Najmányi László: *THEREMIN* (Enciklopédia Kiadó, 2006)

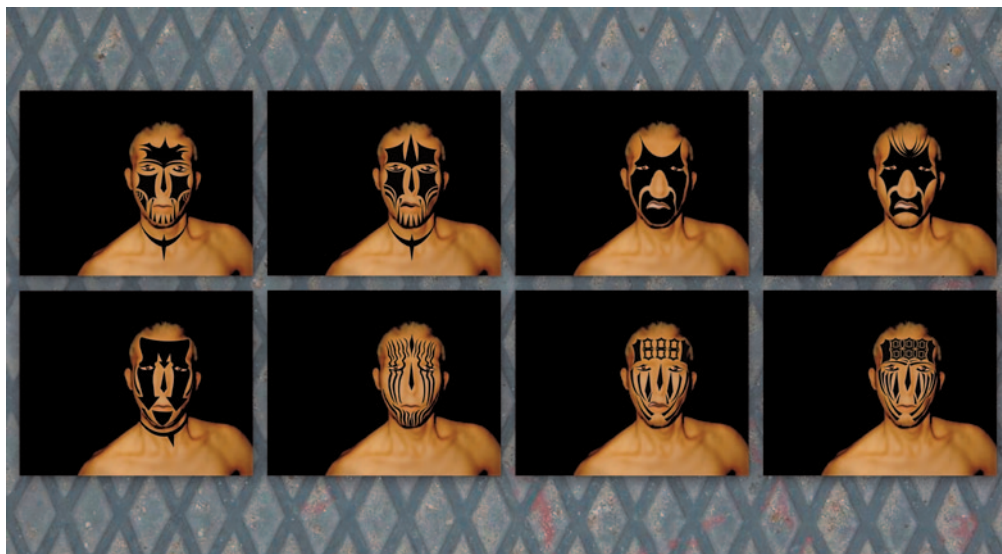
NAJMÁNYI LÁSZLÓ
Lemezbortó terv, 2010

teli és Zenei Akusztikai Laboratóriumában. A Rhythmicon hangja nagyon hasonlít az én 1977-78-ban épített szintim dobjévének kattogásához, de Theremin professzor perforált, forgó korongok lyukain átűtő fénysugarakkal és az azokat érzékelő fotocellákkal működő találmánya jóval több, mint egy metronóm. 16 különböző, hangolható, kombinálható, szinkó-páltatható ritmust lehet vele előállítani. A technika bűvöletétől hajtott Amerika lett a dobjépek bölcsője. Megunva a zenekarában egymást váltó dobosok pontatlanságait, a wisconsini születésű Harry Chamberlin kaliforniai jazzorgonista, a *Mellotron* nevű különleges hangszer¹⁵ megalkotója 1947-ben 14, egyenként kontrollálható sebességgel mozgó magnószalag-hurokkal (*loop*) működő dobjépet épített. A szalagok akusztikus dobokon játszott ritmusképletek felvételeit tartalmazták, hangerejüket külön-külön lehetett szabályozni. A feltaláló *Chamberlin Rhythmate*-nek nevezte el hangszerét. Az ugyancsak amerikai Wurlitzer hangszergyár 1959-ben szabadalmaztatta a *Sideman* nevű elektro-mechanikus berendezését, amely a világ első sorozatgyártásba került dobjépe volt. A dobhangokat, Theremin professzor Rhythmiconjához hasonlóan elektronikus oszcillátorok segítségével állították elő. A szekvenciák a korai gépzongorákban alkalmazott forgó, de tűskék helyett elektromos érintkezőkkel ellátott, szabályozható sebességgel pörgő korongok révén jöttek létre. A brooklyni születésű Raymond Scott zeneszerző, zongorista, zenekarvezető, elektromérnök és hangtechnikai varázsló (kompozícióit számos népszerű hollywoodi rajzfilmben hallhatjuk) 1960-ban építette *Rhythm Synthesizer* nevű dobjépet, amelynek fejlettebb, 1963-ban kikísérletezett változata a *Bandito the Bongo Artist* nevet kapta. Az elektronikus orgonákba épített dobjépek az 1960-as években váltak népszerűvé. Hammond orgonájába építve ilyen hangszert használt a Gresham kávéház engem elvarázsló zenésze is az 1970-es évek elején. A Bergendy együttéstől kölcsönözött, a SPIONS próbáin általam kezelt Roland analóg dobjépe hangja sokkal kellemesebb volt, mint Theremin professzor Rhythmiconjának vagy az én szintim metronómjának száraz kattogása. 17 nyomógomb és egy tolókapcsoló segítségével 34 beprogramozott, szabályozható tempójú ritmust¹⁶ lehetett vele kombinálni. A korabeli technikai lehetőségeknek megfelelően a dobhangok

15 Ezt a hangszert használtam 1990-ben, a New York-i Studio108-ban a SPIONS *THE COSMIC BARGAIN* című rock-operettje második dalának (Song No. 2 – *Sincerity In Fog*) felvétele során: <http://www.youtube.com/watch?v=A1UAAoF4btc>

16 Rock 1 A/B, Rock 2 A/B, Rock 3 A/B, Rock 4 A/B, Disco 1 A/B, Disco 2 A/B, Waltz A/B, Shuffle A/B, Slow Rock A/B, Swing A/B, Fox Trot, Tango, Boogie A/B, Enka A/B, Bossanova, Samba, Mambo, Chacha, Beguine, Rhumba

NAJMÁNYI LÁSZLÓ

Arcfestés-tervek a SPIONS *THE COSMIC BARGAIN* című rock-operettje *Order In Flood* című dalának videó-klipjéhez (Modell: DJ Helmut Spiel!), 2011

érezhetően mesterségesek voltak, számomra éppen ez jelentette szépségüket. A 'Balance' gomb szélsőséges helyzetbe tekerésével furcsa sci-fi hangzásokat tudtam létrehozni. Különös coincidencia, hogy tíz évvel később, New Yorkban, BRIAN BRIGGS angol zenei géniusz barátom jóvoltából a SPIONS próbákon használt dobjépe továbbfejlesztett, programozható, 1978-ban megjelent, *CR-78*-nak nevezett változatához¹⁷ jutottam. Ezzel készítettem el a *Work In United States* című zenei trilógiám felvételeinek egy részét¹⁸, és számos SPIONS demo felvétele során is használtam.

Az analóg dobjéppel csak az volt a baj, hogy a tempót kizárólag forgatógombbal lehetett szabályozni. Hiába jelöltem be filctollal a forgatókönyv megfelelő állásait a készülék előlapján, képtelenségnek bizonyult a tempókat minden alkalommal hajszálpontosan reprodukálni. Ez állandó konfliktusforrásnak bizonyult a SPIONS próbáin. A zeneszerző, szólógitáros soha sem volt elégedett a tempóval, állandóan leállította a zenekart, még akkor is, amikor ő állította be a tempót és én nem nyúltam a gombhoz. Napjaim, mint a SPIONS ritmusszekciójáé, meg voltak számolva.

***

A próbák elindulása idején kezdtem el kidolgozni a SPIONS vizuális stílusát, amelyet csak Párizsban alkalmaztunk. Nemcsak az első punk lemezek, főleg a Sex Pistols lemezborítók Malcolm McLaren, Helen Wellington-Lloyd és Jamie Reid által kifejlesztett stílusa, hanem a Kraftwerk-borítók, PR anyagok, színpadi látványtervek megálmódója, Emil Schult minimalizmusa is inspirált, a szocreál művészet, és a szovjet/náci propagandaanyagok, valamint a konstruktivizmus vizuális megoldásai mellett. Ahogy a SPIONS programja az idők, a korszellem változásaival szinkronban folyamatosan változott, úgy módosult a vizuális megjelenés is. A 2010 óta készülő, a YouTube-ra felrakott SPIONS videó-klipjeiken jól tanulmányozhatók a stílusváltozások.

(Folytatása következik)

17 Ezt a dobjépet használta számos közismert felvételén többek között a Roxy Music, Phil Collins és a Depeche Mode is. Hangzását, mint nagy elődje, a CR-68 hangzását is, ma hangmintákkal reprodukálják.

18 <http://wordcitizen23.webs.com/>